

pasiturinčių valstiečių trobose bei klėtyse (2 pav. 4).

Durų geležiniai vyriai, kurių pavyzdžių išlikę iš XVII amžiaus, puošti žuvies - karoso atvaizdu (2 pav. 6). Antai durų varčioje pritvirtintas karosas pražiotame snapelyje sukandęs laiko vyro sukiojamo žiedo liemenėlį. XVIII a. durų vyriai imti puošti išsišakojusių augalų ir kitais motyvais.

Iš vidaus durų varčias gražino ne tik frizuotų lentelių apkalas, bet ir įvairius raštus bei simetrines linijas sudarančios praplatintomis galvutėmis kaltinės viny.

Šildymo krosnis - neatskiriama senosios trobos interjero dalis. Kasinėjimai rodo, kad jau XVI a. molinių krosnių paviršiai puošti giliaisiais kokliais, vadinamais puodinėmis, kurios XIX a. pirmoje pusėje pakeistos iš Klaipėdos arba Kuršo perkamais plokščiaisiais glazūruotais kokliais, dažniausiai rudos, žalios, vėliau ir baltos spalvos. Glazūruotieji kokliai už koklius puodines buvo gerokai brangesni, todėl juos įsigyti galėjo tik turtingesnieji valstiečiai. Vietiniams meistrams nustojus gaminti koklius puodines, vargingesnieji valstiečiai baudžiauninkai krosnių paviršių pradėjo tinkuoti.

Pagal paprotį kaimiečių trobų pastogėse, lyg muziejuose, susikaupdavo daugybė buitųjų nebenaudojamų daiktų. Tėviškės pastogėje rasta keletas XVII a. (2 pav. 9) ir keliolika XVIII a. gamybos giliųjų koklių puodinių (2 pav. 7-8). Įvairių laikotarpių puodinių dar buvo rasta Daukinčio, Šikšniaus ir Šakinio trobų pastogėse. Tai rodo, kad XVII-XVIII a. daugumos valstiečių trobose krosnys buvo puoštos kokliais puodinėmis.

Prie pastatų apdailos darbų, manyčiau, reikėtų skirti ir gyvenamųjų patalpų sienų tinkavimą, nors tinkas nei meninių, nei simbolinių motyvų neišreiškė.

Gyvenamojo būsto virbinės sienos jau prieš mūsų erą buvo tinkuojamos, t.y. apkrečiamos minto molio skiediniu su spalvių arba javų smulkių pelų praminu. Jau tada molio apkratas buvo dailiai užlyginamas ir pirštais padailinamas.

Sienos buvo tinkuojamos ir pradėjus jas krauti iš apvalių, o vėliau tašytų raštų. Iš pradžių skiedinį tinkui ruošdavo su javų smulkiųjų pelų ir spalvių praminu, o vėliau sutvirtinimui į tinko skiedinį imta dėti kiaulės šerių, galvijų plaukų ir karvamėšlio. Tokios sudėties tinko skiedinys, išminkytas kojomis, gerai lipdavo prie tašytų ir apvalių sienojų, o sudžiūvęs buvo elastingas ir tvirtas.

Kad tinko sluoksnis prie sienos tvirtiau laikytųsi, jau XVII amžiuje tinkuojamų sienų paviršių imta įkapti kirviu.

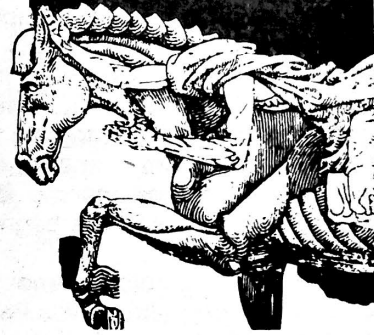
Pirmaisiais XX a. dešimtmečiais pastatų apdaila Lietuvoje supanašėjo. Anksčiau apdailai taikytieji paukščių ir žvėrių atvaizdai įgijo sunkiai suvokiamą simbolinę išraišką, tapo simetriškais geometriniais figūrų pjaustiniais.

RECENZIJĄ

DAUSŲ BEIEŠKANT

Gintaras BERESNEVIČIUS

DAUSOS

Vartome Tibeto "Mirusiųjų knygą", sklaidome iš kelionės į mirtį sugrįžusių žmonių prisiminimus, o čia pat, šalia mūsų slypi seno, gilaus žinojimo bei patyrimo perlai. Istoriniai rašytiniai šaltiniai, sakmės ir pasakos, kaimo žmonių pasakojimai slepia tolimos praeities žinias apie pomirtinį pasaulį, ir tyrinėtojo pastangomis, pasirodo, dar galima atskleisti tų žinių turinį.

Šito ir siekia G. Beresnevičius savo studijoje, pasirinkęs nelengvą, iki šiol pakankamo tyrinėtojų dėmesio nesulaukusį barą - pomirtinio gyvenimo sampratą senojoje lietuvių pasaulėžiuroje. Pripažinęs, kad senoji pasaulėžiūra nevienalytė ir mus pasiekę išties istorinių epochų pomirtinio gyvenimo įvaizdžiai be galo persipynę, autorius nekelia sau uždavinio atkurti senąją pomirtinio gyvenimo sampratą, o siekia sutvarkyti išsklaidytus tautosakos duomenis, išskirti pagrindinius tikėjimo pomirtiniu gyvenimu įvaizdžius, bendriausiais bruožais nustatyti jų chronologinę seką bei vietą senojoje lietuvių religijos sistemoje. Taigi, G. Beresnevičius sąmoningai atsisako dažną suviliojančios pagundos pulti į painingą, bet žavią pagonišką religiją ir neužlgo pateikti "šviežių pagonišką mokymą" apie baltų anapusinį pasaulį.

Studijos pradžioje, kaip dera, autorius apžvelgia istorinius šaltinius bei tyrinėjimus, susijusius su pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulėžiuroje. Jis pastebi, jog ši samprata nebuvo visapusiškai išnagrinėta ir dėl to kartais nepagrįstai buvo išskiriamas vienas ar kitas jos aspektas. Menkai ištirti skirtingų pomirtinio gyvenimo vaizdinių ryšiai bei jų kaita.

Gana plačią darbų apžvalgą galima būtų papildyti apie prūsų ir kitų baltų laidojimą rašiusių Fr. S. Bocka (1782-1785), W. Friderici (1872), H. Bertulet (1924) bei latvių laidojimo papročius aptarusių F. Kōrnets (1889) ir P. Smits (1932) bei kai kurių kitų autorių darbas.

Beresnevičius G. Dausos. Pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulėžiuroje, - V., Gimtinė / Taura, 1990. - 214 p.

Seniausiu "pomirtinio žmogaus likimo įsivaizdavimu" G. Beresnevičius mano esant tikėjamą metempsichoze - "pomirtine žmogaus gyvenimo tąsa šiame pasaulyje". Remdamasis C.G. Jungu, jis atskiria paprastai sinonimiškai vartojamas sąvokas metempsichoze ir reinkarnacija. Pirmoji apibrėžiama kaip "mirusio žmogaus gyvenimo tąsa, jo sielai perėjus į kitus gamtos kūnus - augalus, gyvūnus ir pan.", antroji taikoma pomirtiniam sielos perėjimui vien tik į žmonių kūnus įvardinti. Tai atskiras metempsichoze atvejis. Autorius apžvelgia tautosakoje aptinkamus mirusiųjų persikūnijimo į medžius, kitus augalus, gyvulius, žvėris ir paukščius motyvus bei aptaria tikėjimo reinkarnacija buvimo galimybę. Tardamas, jog tikėjimas metempsichoze yra labai senas, net ne indoeuropietiškos, o bendražmogiškos kilmės, tyrinėtojas mano jį vyravus baltų žemėse "Deivės motinos epochoje" (jos pradžia siejama su vėlyvuju paleolitu). Tikėjimai metempsichoze nykę, pereinant nuo medžioklės prie žemdirbystės ir gyvulininkystės bei mirusiųjų deginimo papročio atsiradimo baltų žemėse metu (1300-1200 m. pr. Kr. pagal M. Gimbutienę) (1; 38). Jo manymu, tuomet gyvulių ir žvėrių pavidalus įgavę mirusieji pradėti perkelti į "aną pasaulį", esantį už žmonių gyvenamo pasaulio ribos ("užpasaulinėse srityse"). Šią mirusiųjų buveinę autorius vadina pomirtiniu pasauliu (1;46,55,87). Su metempsichoze sistemos krizės laikotarpiu G. Beresnevičius sieja nežinomo Rusijos metraštininko 1261 m. užrašyto Sovijaus mito, skelbiančio apie mirusiųjų deginimo įvedimą baltų žemėse, turinį. Naujai ir įdomiai aiškinama šio mito struktūra: čia įžvelgiama dviejų mitų kontaminacija: senojo ikiindoeuropietiškojo mito apie pirmąją kelionę į aną pasaulį bei vėlyvesnio, įteisinančio naują laidojimo būdą - mirusiųjų deginimą - ir naują pomirtinio likimo sampratą - tikėjimą gyvenimu aname pasaulyje antropomorfiniu pavidalu. Autorius mano, kad antrojo mito prijungimu prie pirmojo, "visuotinai duotoje kultūroje žinomo ir aprobuoto", buvo stengiamasi suteikti ypatingą reikšmę antrajam ir siekiama įveikti iki to vyravusią metempsichoze sampratą.

Pateiktas Sovijaus mito struktūros aiškinimas įtikėtinas ir gali būti patvirtintas įvairialaikiais pavyzdžiais, kai naujai ideologiškai įtvirtinti pasitelkiamos ir senosios pažūros. Bet toks Sovijaus mito aiškinimas ir tikėjimą "užpasauliniu" pomirtiniu pasauliu nukelia į ikiindoeuropietiškojo laikmetį.

Toliau autorius išskiria "užpasaulinio", požeminio ir "už vandens" esančio pomirtinio pasaulio vaizdinius, kuriuos atranda lietuviškose pasakose apie kelionę į pragarą arba į "aną pasaulį". Autorius skiria horizontalų ir vertikalų kelią į "aną pasaulį" bei juos atitinkančius du pagrindinius "užpasaulinio" ir požeminio pomirtinio pasaulio vaizdinius. (Aptartasis pomirtinis pasaulis už vandens, manyčiau nėra atskiras atvejis, o tik patikslina "užpasaulinės" erdvės vietą. Šis požymis galėjo būti ypač svarbus tam tikru istoriniu laikotarpiu). Paminuos įneša sąvokų "užpasaulinis" ir požeminis priešpatatymas (1; 107). Juk požeminė erdvė - tai taip pat už pasaulio ribos esanti erdvė. Toks įvardijimas klaidina skaitytoją, apsunkina kai kurių teiginių suvokimą.

Abejotina ir menkai pagrįsta mintis esą lietuvių žinotas pomirtinio požeminio pasaulio įvaizdis visgi nebuvo populiarus arba su laiku primirštas (1; 107). Be abejonės, vaizdiniai kaip ir visi kiti dalykai su laiku gali būti pamiršti. Tačiau išnagrinėjus keletą pasakų (o, pagaliau, ir keliolika) kažin ar galima teigti, kad "krikščionybės susidūrimo su senąja lietuvių religija laikotarpiu, pastarojoje buvo aktualesnis pomirtinio pasaulio žemės paviršiuje vaizdiniai". Nepakankamai argumentuotas ir chronologiškai pagrįstas tvirtinimas, kad lietuviškas žodis "pragaras" yra išvestinis žodis, savo meto naujadaras, pažymintis amžinos kančios vietą, kur pasmerktos sielos kencia ugnies kančias (1; 108) ir, kad pradėjus plisti krikščionybei, požeminio pomirtinio pasaulio įvaizdžio bei jį nusakančio žodžio visai nebuvo (1; 109). Šiai nuostatai pagrįsti griežiamasi net savotiško gudravimo, esą pragaras vis dėlto ant žemės paviršiaus, net ir tuo atveju, kai herojus keliaudamas į tarsi "po žeme" esantį pragarą įeina į kalno vidų. Mat autoriaus supratimu pragaras kalne suvokiamas ne "po žeme", o "po kalnu" - "taigi, vis dėlto, ant žemės paviršiaus" (1; 107).

Pastelkus mitinį mąstymą, pagal kurį į požeminį pasaulį galima nukeliauti peržengiant šio pasaulio ribą tiek horizontaliai, tiek vertikaliai kryptimi, nereikėtų įrodinėti, kad lietuviai nežinojo (ar menkai teprisiminė) dar iš indoeuropietiškojo bendrumo laikų

paveldėto požeminio mirusiųjų pasaulio įvaizdžio. Juk pastebima, kad "horizontalaus" kelio gale sutinkami vaizdiniai panašūs į "vertikalų" kelio pabaigoje aptinkamus". G. Beresnevičius užsimena apie panašią galimybę, teigdamas, jog tiek "vertikalium", tiek "horizontalium" keliu galėjo būti atkankama į tą patį pasaulį, kurio griežtą prasmę negalima įvardinti "požeminiu" (1; 105). Tai įdomi ir verta dėmesio mintis. Nepagrįstai teigiama, jog "senosios - tarp jų ir lietuvių - kosmologijos žinojo, kad pomirtinis pasaulis esąs po žeme, o sferoms (ar dangaus skliautui) sukantis nakties metu atsiduria virš žemės". Neaišku, kas leidžia teigti lietuvius ar jų žynius žinojus tokį kosmologinį modelį. Galbūt perimama vedų tyrinėtojo Š.B. Kuiperio hipotezė, taikyta senovės indų religijai. ²

G. Beresnevičius pažymi, kad tautosakoje aptinkami "danguje" arba "ant kalno" esančio pomirtinio pasaulio įvaizdžiai yra vėlyvesni nei "už pasaulio ribų", "už vandens" esančio pomirtinio pasaulio vaizdiniai. Teigdamas, jog Dievui pavaldžios pomirtinės erdvės įvaizdžiai persipynę su krikščioniškais dangaus vaizdiniais, autorius sykiu atkreipia dėmesį ir į lietuviškų pasakų Kalno, Sodo, Dvaro bei kitų motyvų, susijusių su šia pomirtine erdve, senumą ir indoeuropietišką kilmę. Pastebima, kad "Kalno ir su juo susijusio pomirtinio gyvenimo įvaizdis senovės lietuvių pasaulėžiūroje buvo ypač gyvybingas" ir net XIX a. antroje pusėje užrašytos sakmės atspindi pomirtinio gyvenimo sampratą, mažai kuo besiskiriančią nuo atspindėtosios I tūkst. pr. Kr. pradžios Irano arijų šventuosiose raštuose. Tad daroma išvada, kad "senoji ide. religija iš esmės nulėmė atitinkamus lietuvių tikėjimus pomirtiniu žmogaus likimu". Tarytum nuojauta pateikiama įdomi mintis, kad "senoji ide. religija" ir "senovės lietuvių religija" gali būti ne tik ganėtinai artimos, bet iš dalies tapačios sąvokos (1; 163). Prisiminus V.N. Toporovo nuomonę, kad tarp teorškai išskirtos indoeuropiečių prokalbės ir baltų kalbų praktiškai nėra tarpinės grandies, įtvirtinančios jų netapatumą³, - galima viltis, jog pastelkus baltistikos ir baltų mitologijos duomenis, bus permąstyta indoeuropiečių prokalbės ir sykiu indoeuropiečių religijos samprata.

Studijos pabaigoje G. Beresnevičius aptaria kai kuriuos bendrus įvairių pomirtinio gyvenimo vaizdinių bruožus, o būtent "anam pasauliui" būdingą "atvirkštinę simetriją" bei "laiko išsitempimą". Įdomus pastarosios sampratos aiškinimas, grindžiamas galbūt tam tikru laikotarpiu vyravusiu kosmologiniu vaizdiniu. Aptariami ir pomirtinio pasaulio valdovai (plačiau apsistojama ties Perkūnu) bei raudose atspindintys pasaulėžiūros dėmenys.

Šiame išsamiaime darbe pasigendama sielos sampratos bei jos kaitos nagrinėjimo, o tai ypač svarbu žmogaus pomirtinio likimo ir metempsichoze suvokimui. Autorius sąvokas siela, vėlė, dvasia, dausia vartoja sinonimiškai.

Be reikalo atsisakoma po 1940 m. užrašytos tautosakos nagrinėjimo, argumentuojant, jog ku seniau užrašyta tautosakinė medžiaga, tuo didesnė jos "autentiškumo tikimybė". Toks pasirinkimas darbą palengvina, bet kokia bebūtų "autentiškumo tikimybė", kiekvienos reikšmingos žinios patikimumą tenka vertinti atskirai.

Norėjau išsakyti geranoriškas pastabas, anaipol nepaneigiančias atlikto darbo vertės. Jos tik liudija, kad mūsų tautos pasakos, sakmės, dainos ir kitos vertybės visuomet atviros įvairiems jų aiškinimams. Tyliai nebūtin grįstanti mūsų protėvių mitologija ir religija laukia nesulaukia tyrinėtojų dėmesio.

G. Beresnevičiaus "Dausos" - svarbus baltų kultūrologijos darbas, tikrai patvirtinantis filosofo V. Radžvilio žodžius viršelyje: "... atkurti senąją lietuvių pasaulėžiūrą yra įveikiamas uždavinys naujai jos tyrinėtojų kartai..." Tai teikia vilties.

Jonas VAIŠKŪNAS

LITERATŪRA:

1. Beresnevičius G. Dausos. Pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulėžiūroje. - V.: Gimtinė / Taura, 1990. - 214 p.
2. Кейпер Ф.Б.Я. Труды по ведийской мифологии. - Москва, 1986. - С. 156-162.
3. Топоров В.Н. Категории времени и пространства в балтийское языкознание // Балто - славянские исследования. - М.: Наука, 1980. - С. 11-15.